

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DRUGAȘ, ȘERBAN

Creștinismul în Dacia în secolele I-VI / Șerban Drugaș ; pref.: lect. univ. dr. Radu Romînașu, lect. univ. dr. Laura Ardelean ; cuv. înainte: pr. prof. univ. dr. Vasile Mihoc. - Oradea : Theosis, 2021

Conține bibliografie

ISBN 978-606-94344-8-2

I. Romînașu, Radu (pref.)

II. Ardelean, Laura (pref.)

III. Mihoc, Vasile (pref.)

28

94

Imaginea de pe copertă: opaițul paleocreștin egiptean, sec. IV, colecția Muzeului Municipal Dej

Redactor: Virgil Baidoc

Tehnoredactare: Simona Bulimac

TIPĂRIT ÎN ROMÂNIA

Șerban Drugaș

**CREȘTINISMUL ÎN DACIA
ÎN SECOLELE I-VI**

Prefață: Lect. Univ. Dr. Radu Romînașu

Lect. Univ. Dr. Laura Ardelean

Cuvânt înainte: Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile Mihoc

T H E O S I S

2021

CUPRINS

Introducere	15
CAPITOLUL I. Mărturii literare despre activitatea Apostolilor în regiunea Dunării inferioare	17
CAPITOLUL II. Cronologia activității apostolice în regiunea Dunării inferioare	35
CAPITOLUL III. Tradiția românească despre Sfinții Apostoli Andrei și Filip. Moșteniri traco-dace la români	61
CAPITOLUL IV. Mărturii arheologice paleocreștine foarte timpurii la nord de Dunărea inferioară (secolele I-III)	85
CAPITOLUL V. Creștinismul în Dacia / Goția în secolul IV	101
CAPITOLUL VI. Scurtă privire asupra creștinismului nord-dunărean din perioada hună și gepidică (secolele V-VI)	157
Anexă. Lista personalităților creștine din Dacia în secolele I-VI	193
Bibliografie	196

concepută să călăuzească spre răspunsuri la întrebările puse mai sus. Deși tematica centrală este răspândirea și dezvoltarea creștinismului în Dacia sec. I-VI, ea nu poate fi disjunsă de formarea poporului român, moștenitorul acestei tradiții creștine străvechi, în care s-au împletit și elemente precreștine. "Dacia" din titlu trebuie înțeleasă, desigur, în sensul cel mai larg, ca vechi teritoriu al dacilor, așa cum o descrie și geograful Ptolemeu (sec. II), nu restrânsă la provincia romană cu același nume. De asemenea, se știe că, deși cronicarii bizantini mențin acest nume în uz multă vreme, în același sens tradițional, respectivul teritoriu este colonizat de romani, iar populația dacă intră treptat într-un proces de romanizare. Poporul român are în etnogeneza sa trei surse: tracii (cu o deosebită contribuție a ramurii nordice, a dacilor), romanii și creștinismul. Cine înlătură oricare dintre acești factori nu poate ajunge la o privire integrală asupra respectivului fenomen.

CAPITOLUL I

Mărturii literare despre activitatea Apostolilor în regiunea Dunării inferioare

Scriitorii bisericești din primele secole, iar apoi sinaxarele și hagiografiile creștine, fac referire la activitatea Sfinților Apostoli *Andrei și Filip* în proximitatea Dunării inferioare, în *Sciția* și în Tracia sau la sciți și la traci. La acestea se adaugă activitatea Sfântului Apostol Pavel și a ucenicului său Tit în Illyricum / Dalmatia, respectiv a Sfinților Andronic și Iunia, dintre cei 70 de apostoli de rang secund în Pannonia.

Informațiile provenite de la ucenicii apostolilor au fost preluate în apocrifele care au proliferat în secolele II-III d. Hr. Astfel de *Acta* sau *Faptele* ale diferiților apostoli au fost folosite adesea pentru ca anumite grupări eretice să-și justifice învățăturile în mod fals, folosindu-se ilegitim de autoritatea apostolilor. În anumite cazuri, însă, conținutul autentic preluat din tradiția apostolică de către apocrife este mai puțin viciat.

Rev. Alexander Roberts, Sir James Donaldson, și Arthur Cleveland Coxe, care s-au ocupat cu editarea în limba engleză și prezentarea critică a *Faptelor* apocrife ale apostolilor, semnalează de la început o diferență clară între acestea și *Evangheliile* apocrife. Prin apocrifele evanghelice se căuta impresionarea unui public avid, adesea peste măsură, să afle despre minunile lui Hristos sau ale ucenicilor Săi, potrivit-se astfel unei „vilis plebecula” (plebei de la țară, needucați). Prin *Faptele* apocrife ale apostolilor se încerca, dimpotrivă, satisfacerea, și aceasta adesea exagerată, a apetitului altei categorii de public, „Academia” (în sens antic),

pentru înțelepciune filosofică.² Cu toate acestea, nici hagiografiile apostolilor nu au scăpat de dorința publicului de a afla întâmplări miraculoase sau fantastice.³

Sfinți Părinți și scriitori bisericești cu un interes vădit pentru adevărul istoric, precum Sf. Ipolit, episcopul Romei (sec. III), Abdias, episcopul Babilonului (sec. III), Eusebiu de Caesarea (sec. IV) sau Sf. Epifanie din Salamins (sec. IV) oferă anumite informații despre activitatea apostolilor dezbărate de încălcătura eretică. De altfel, informația istorică era în general aceeași, fiind însă folosită sau nu, mai mult sau mai puțin, de cătreeretici în susținerea ideilor lor dogmatice. Tertullian și Origen (sec. III), cu toate că din punct de vedere dogmatic și-au însușit idei neconforme cu ortodoxia mărturisită de Biserică, au fost scriitori bisericești care au transmis mult din tradiția Bisericii, atât prin referirile lor la Sfinți Părinți cu ortodoxie sigură, cât și în privința informațiilor istorice.

Apocriifele însele despre *Faptele* apostolilor sunt numeroase chiar și referitor la un singur apostol – astfel este cazul sfinților Andrei și Filip. Unii cercetători presupun că pentru *Faptele* Sf. Ap. Andrei ar fi existat o sursă chiar din veacul apostolic (sic! – sec. I, cca. anul 80 – prima sursă și variantă, pierdută, a Acta S. Andreae – Woog – 1749, erudiții cardinali Baronius și Bellarmine), pentru varianta aproape identică cu cea oficială ortodoxă, din menologiile grecești și Sinaxarul constantinopolitan.⁴ Alții (Fabricius) au considerat că sursa sau sursele primare sunt mai tardive, din sec. IV-V. O astfel de variantă a Faptelor apocrife ale apostolilor a fost folosită de Leucius Charinus, un manihean pe care papa Gelasius (m. 496) l-a numit „discipulus diaboli”, condamnând această variantă, la fel ca și Fericitul Augustin (m. 430). Epiphanius (m. 403) a condamnat și el o variantă scrisă în sprijinul ideilor ereticilor encratiți, apostolici și origeniști.

² Rev. Alexander Roberts, Sir James Donaldson, Arthur Cleveland Coxe, *The Ante-Nicene Fathers: The Writings of the Fathers Down to A. D. 325. Volume VIII: „Fathers of the Third and Fourth Century - the Twelve Patriarchs.”* Ex. Cosimo, Inc., Alexander Roberts 31 May 2007, p. 354.

³ *Ibid.*, pp. 354-355.

⁴ *Ibid.*, p. 356.

„Innocentius I (417), însă, spune că *Faptele* lui Andrei au fost compuse de către filosofii Nexocharis și Leonidas.”⁵ Aceasta înseamnă că situația este mult mai complexă, în sec. II-IV circulând mai multe variante. Se pare că Leucius a urmat o variantă mai veche, iar varianta lui a fost curățată de Biserică de erezii pentru uzul ei (sau, cum spun alții, s-a folosit direct o sursă mai veche decât a lui Leucius). Chiar și pentru varianta latină Pseudo-Abdias este evident că nu se îndepărtează prea mult de sursa ei din sec. III-IV, întrucât în ele „Unele porțiuni (...) urmează aproape cuvânt cu cuvânt *Faptele* noastre grecești.” („Some portions (...) are almost in the words of our Greek Acts.”)⁶

Activitatea Sf. Ap. Andrei în regiunea Dunării inferioare ne este cunoscută din câteva mărturii independente ale veacurilor primare. Cea mai cunoscută astfel de mărturie este a lui Eusebiu de Caesarea (sec. IV, Hist. eccl., III, 1, 1-3).

Atât eu cât și alți cercetători ai istoriei bisericești am menționat între aceste surse și pe Sf. Ipolit, episcopul Romei.⁷ După o primă atribuire la acesta a textului *De duodecim apostolis* (*Despre cei doisprezece apostoli*), cercetarea critică a considerat că acesta nu aparține sfântului și chiar că ar fi un text mai târziu. Motivul acestei supoziții era acela că titlul său nu apărea nici în inscripția de pe statuia sfântului descoperită în 1551, nici în listele cu operele sale majore.⁸

Unii editori și comentatori ai textului au presupus chiar că el ar

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*

⁷ Pr. Prof. Acad. Dr. Emilian Popescu, *Christianitas Daco-Romana, Florilegium studiorum, București: Editura Academiei Române, 1994, p. 76.* Pr. Prof. Dr. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991, pp. 63-64.* Ș. G. P. Drugaș, *Cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu, Argonaut, Cluj-Napoca, 2017, p. 525.* Adrian Ignat, „Apostolul Andrei, misionarul din ținuturile scitice,” *Ziarul Lumina*, 25 Nov., 2015, <https://ziarulumina.ro/societate/historica/apostolul-andrei-misionarul-din-tinuturile-scitice-107473.html>, accesat 27.02.2021.

⁸ James R. Edwards, *The Hebrew Gospel and the Development of the Synoptic Tradition*, Wm. B. Eerdmans Publishing, 2009, p. 16.

fi aparținut lui Hippolytus din Theba (sec. XI).⁹ A. Brent a constatat însă că Georgius Hamartolus (cca. 810) are o referință la De duodecim apostolis.¹⁰ Mai mult decât atât, J. R. Edwards demonstrează recent vechimea incontestabilă a conținutului, bazat pe mențiunea precisă a acestui titlu la Sf. Ieronim (De vir. ill. 36.2) și pe argumente interne – de ex. forma greacă a numelui „Jerusalim” este o transliterare a formei ebraice, iar nu forma greacă obișnuită; mențiunea Evangheliei ebraice care s-a pierdut. J. R. Edwards a ajuns la concluzia vechimii textului *De duodecim apostolis* în urma cercetării despre mărturiile timpurii referitoare la Evanghelia ebraică pierdută a apostolului Matei. El arată că autenticitatea acestei mărturii scrise ar putea fi reconsiderată pe deplin, întrucât el provine din sec. III, din Roma, iar Sf. Ieronim menționează ca autor pe Sf. Ipolit (Hippolytus).¹¹

Semnalez (cred, în premieră în limba română) reconsiderarea validității textului *De duodecim apostolis* (*Despre cei doisprezece apostoli*), ca sursă din sec. III d. Hr. și chiar puternica posibilitate ca el să fi aparținut Sf. Ipolit (având marca cunoașterii tradiției creștine de sorginte ebraică, de pus pe seama Sf. Ipolit, și fiind consemnată de Sf. Ieronim, cum arată J. R. Edwards).

De duodecim apostolis afirmă, între altele, că „Andrei a predicat la sciți și la traci, fiind răstignit, spânzurat pe un măslin, în Patras, în Ahaia, unde a fost și îngropat.”¹²

⁹ J. B. Lightfoot, *The Apostolic Fathers, Part I, Volume 2: Hippolytus of Portus*, London: Macmillan and Co., 1889, pp. 376: „Hippolytus of Thebes, a writer of the eleventh century... The accounts De duodecim apostolis and De Septuaginta Discipulis, which have sometimes been included in the works of our Hippolytus, are his.”

¹⁰ Allen Brent, *Hippolytus and the Roman Church in the Third Century: Communities in Tension before the Emergence of a Monarch-Bishop*, *Vigiliae Christianae, Supplements*, BRILL, 1995, p. 175.

¹¹ Edwards, op. cit., pp. 16-17.

¹² Hippolytus, „De Duodecim Apostolis”, *Migne PG 10*, col. 951 B (Lat.), 952 B (Gr.): „Ἀνδρέας, Σκύθαις, Θράκαις κηρύξας, ἐσταυρώθη ἐν Πάτραις τῆς Ἀχαΐας ἐπὶ ἐλαίας ὄρθιος, καὶ θάπτεται ἐκεῖ.” – „Andreas cum Scythis ac Thracibus praedicasset, cruci affixus est Patris in Achaia, rectus in olea arbore, ibique sepelitur.” Hippolytus, „Hippolytus on the Twelve Apostles: Where each of them preached, and where he met his end”, in *The Writings Of Hippolytus, Bishop of Portus*, Vol. II, „Fragments Of Writings of Third Century”, Translated S. D. F. Salmond, „The extant works and fragments

Sciția de la Eusebiu de Caesarea și *sciții* din *De duodecim apostolis* se referă cu precizie la Scythia Minor, deoarece sfinții părinți din sec. IV numeau Scythia Minor pur și simplu „Scythia”. Avem în acest sens evidențe clare în corespondența Sf. Vasile cel Mare cu Iunius Soranus, guvernatorul Scythiei Minor din timpul său și cu Ascholiuș, episcopul contemporan al Thesalonicului. De ex. – „Până astăzi, nu am putut să gădesc pe cineva care să plece de la noi în *Sciția* (ἐπὶ Σκυθίαν)”.¹³ Pentru teritoriile barbare de dincolo de Dunăre se folosea în sec. IV denumirea politică de *Goția*.¹⁴

Pe lângă sursele discutate, Sf. Ap. Andrei apare în *Calendarul gotic* (sec. IV – păstrat în manuscrisul palimpsest din sec. VI, Codex Ambrosianus A), activitatea sa în *Sciția* mai este menționată și de alții: (1) în Răsărit, de Sf. Epiphanius (sec. VIII), *Sinaxarul* din Constantinopol (sec. X – dar având ca sursă un document definitivat în sec. VIII, iar pentru Sf. Ap. Andrei, surse din sec. II-IV sau chiar I!); (2) în Apus, în colecția Pseudo-Abdias (latină, sec. VI – în manuscrise din sec. XI), *Passio sancti Andreae apostoli* (Sardinia, sec. VI), *Beda Venerabilul* (sec. VIII), *Florus de Lyon* (sec. IX), *Rabanus Maurus* (sec. IX). *Usuardus* (sec. IX) ș. a.

Textul din *Sinaxarul constantinopolitan* este acesta (subl. n.): „Lupta sfântului și întru tot lăudatului apostol Andrei, fratele lui Petru, verhovnicul apostolilor. Acesta a predicat pe toată coasta *Bithyniei și Pontului, Traciei și Sciției, după care s-a dus în Sevastopolul cel mare*, de unde a adăugat Psaros și râul Fasis, la sud de care locuiesc etiopienii. A fost răstignit sub proconsulul (antipatul) *Ægeatus* și depus [moaștele au

of Hippolytus”, *Edinburgh*, 1869, Vol. 2, p. 130. Peter Schaff (coord.), *Ante-Nicene Fathers*, T&T Clark, *Edinburgh*, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, *Grand Rapids, Michigan*, 1885, Vol. 5, p. 255: „Andrew preached to the Scythians and Thracians, and was crucified, suspended on an olive tree, at Patras, [a town] of Achaia; and there too he was buried.”

¹³ S. Basilius Magnus, „Epistolae,” *CLV, PG 32*, col. 612, Haralambie Mihăescu, Gheorghe Ștefan, Radu Hîncu, and Vladimir Iliescu, *Fontes ad Historiam Dacoromaniae Pertinens*, 4 vols – Vol. II: – *Ab anno CCC usque ad annum M.*, Bucharest: Ed. Academiei Republicii Socialiste Române, 1970, pp. 88-89.

¹⁴ S. Basilius Magnus, „Epistolae,” *CLXIV, PG 32*, col. 636.

fost depuse] în Patras din Ahaia. A fost mutat, mai târziu, în Constantinopol și așezat lângă Luca evanghelistul și Timotei în [Biserica] Sfinților Apostoli, unde se și săvârșește slujba lui.”¹⁵

Iar în explicația mai extinsă: „Andrei, cel întâi chemat. Acesta a fost în cetatea Betsaidei, fiul lui Iona, fratele lui Petru, verhovnicul apostolilor. Și a fost mai întâi ucenicul profetului Ioan, înaintemergătorul și botezătorul, iar după ce l-a auzit pe învățătorul său [zicând] «[Iată Mielul lui Dumnezeu]» [Ioan 1,36] și arătându-L cu degetul pe Iisus, l-a lăsat pe acela și l-a urmat pe Hristos. Și, zicându-i lui Petru «L-am găsit pe Iisus, din Nazaret» [cf. «am găsit pe Mesia» – Ioan 1,41], l-a atras la dragostea lui Hristos. Și celelalte se pot găsi așternute în Scriptură despre acesta. El L-a urmat apoi pe Domnul după înălțarea Lui, fiecărui apostol alegându-i-se altă țară. Andrei, cel întâi chemat, în părțile Bitiniilor și ale Pontului Euxin și a Propontidei, împreună cu cele ale Calcedoniei și Bizanțului, în Macedonia și *Thracia*, și în cele până la Istru a mers mai întâi, în Tesalia și Elada, și până în Ahaia, precum și Aminsus, Trapezus, Heracleia și Amastris. Dar nu le-a parcurs pe acestea la fel de simplu precum povestim, ci a suferit, în fiecare [ținut], multe împotriri și s-a întovărășit cu multe necazuri. Însă, cu sprijinul și ajutorul lui Hristos, le-a biruit pe toate. Fiind amintit într-o cetate, a fost zărit și în celelalte. Adăstând el în Sinope și vestind cuvântul, la multe prigoniri a fost supus. Căci trântindu-l la pământ și luându-l de mâini și de picioare, l-au tras, și i-au împrăștiat dinții [pe jos], și îl loveau cu lemne și aruncau cu pietre, și, aruncându-l departe de cetate, i-au smuls dinții (cu mâna). Dar, arătându-se el întreg și vindecat de răni de către Mântuitorul și Învățătorul, ridicându-se de acolo, a străbătut multe cetăți,

¹⁵ H. Delehaye, *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, Propylæum ad Acta Sanctorum Novembris*, S. Bollandianos, Bruxelles, 1905, col. 265-266: „Ἀθλητὸς τοῦ ἁγίου καὶ πανευφύμου ἀποστόλου Ἀνδρέου ἀδελφοῦ Πέτρου τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων. Οὗτος ἐκήρυξεν εἰς πᾶσαν τὴν παραλίαν Βιθυνίας τε καὶ Πόντου, Θράκης καὶ Σκυθίας, ἔπειτα ἐπορεύθη ἐν Σεβαστοπόλει τῆ μεγάλης, ὅπου παρεμβάλλει Ψάρος καὶ Φαζὶς ὁ ποταμός, οὗ ἐσώτερον οἱ Αἰθίοπες οἰκοῦσιν. Ἐσταυρώθη δὲ ὑπὸ Αἰγεάτου ἀνθρωπάτου καὶ ἐνετέθη ἐν Πάτραις τῆς Ἀχαιῆς. Μετετέθη δὲ ὕστερον ἐν Κωνσταντινὸποιεὶ καὶ κατετίθη μετὰ Λουκᾶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ καὶ Τιμοθέου ἐν τοῖς ἁγίοις Ἀποστόλοις, ἐνθα καὶ τελεῖται ἡ αὐτοῦ σὺνάξις.”

precum Neocæsareia, Samosata, pe la Alani, Abasgi, Zachenii, Bosporani, Chersonesieni. Apoi a navigat spre Bizanț, hirotonind pe Stachys episcop, și mergând în celelalte țări, a ajuns în Peloponez.”¹⁶

Canonul Muratori (sec. VII-VIII) ne transmite despre Sf. Ap. Andrei că lui i s-ar fi descoperit în vis că Sf. Ap. Ioan era îndreptățit să scrie propria variantă a Evangheliei, așa cum va fi inspirat. Astfel, fiecare Evanghelie este parte a aceeași Revelații, prezentând aceeași doctrină și aceeași fapte mântuitoare ale lui Hristos, chiar dacă din perspectiva fiecărui autor inspirat: „A patra Evanghelie este a lui Ioan, unul dintre ucenici. Când colegii săi ucenici și episcopi l-au implorat, a zis: «Postiți acum pentru mine vreme de trei zile și să ne povestim unul altuia orice ni se va descoperi fiecăruia dintre noi.» În aceeași noapte i s-a descoperit lui Andrei, unul dintre apostoli, că Ioan ar trebui să povestească toate lucrurile în numele său, așa cum și le va aminti. (...)”¹⁷

¹⁶ *Ibid.*: „Ἀνδρέου τοῦ πρωτοκλήτου. Οὗτος ὑπῆρχεν ἐκ πόλεως Βηθσαϊδά, υἱὸς Ἰωνᾶ, ὁ ἀδελφὸς δὲ Πέτρου τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων. Καὶ πρότερον μὲν τῷ προφήτῃ προδρόμῳ καὶ βαπτιστῇ Ἰωάννῃ μαθητεύεται, ἔπειτα τὸ «Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ» παρὰ τοῦ διδασκάλου ἀκούσας δακτυλοδεικνύντος τὸν Ἰσοῦν, καταλιπὼν αὐτὸν ἠκολούθησε τῷ Χριστῷ καὶ Πέτρου τὸ «εὐρήκαμεν Ἰσοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ» εἰπὼν ἐπεσπάσατο πρὸς τὸν τοῦ Χριστοῦ ἔρωτα * καὶ ἕτερα ἔστιν εὐρεῖν ἐν τῇ γραφῇ κείμενα περὶ αὐτοῦ. Οὗτος ἐπεὶ τῷ Κυρίῳ ἠκολούθησεν μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ, ἄλλῳ μὲν ἀποστόλῳ ἄλλῃ τις ἐκκληρώθη χώρα. Τῷ πρωτοκλήτῳ δὲ Ἀνδρέᾳ ἦ τε Βιθυνῶν καὶ ὁ Εὐξείνους Πόντος καὶ τῆς Προποντιδος τὰ μέρη σὺν Χαλκηδόνι καὶ Βυζαντίῳ καὶ Μακεδονία καὶ Θράκη καὶ τὰ ἕως τοῦ Ἰστρου φθάνοντα, Θεσσαλία τε καὶ Ἑλλάς καὶ τὰ μέχρις Ἀχαιῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀμινσός καὶ ἡ Τραπεζοῦς καὶ Ἡράκλεια καὶ Ἀμαστρίς. Ταῦτα δὲ οὐχ ὥσπερ ὁ λόγος διέρχεται οὕτω κάκεῖνος διήλθεν, ἀλλ' ἐν ἐκάστη πολλὰ τὰ ἀντιπίπτοντα ὑποστάς πολλαῖς τε πραγμάτων δυσχερεῖαις ὠμιληκῶς, εἰ καὶ ῥοπή Χριστοῦ καὶ βοηθεία πάντων ἐκράτει. Ἐξ ὧν μιᾶς πόλεως ἐπιμνησθεὶς τὰ λοιπὰ τοῖς εἰδόνιν ἔασω. Οὗτος τῇ Σινωπέων ἐπισδημίας καὶ τὸν λόγον καταγγείλας, πολλαῖς θλίψεσι καθυποβάλλεται. Κατὰ γῆς γὰρ αὐτὸν ἐρρίπτουν καὶ χειρῶν καὶ ποδῶν λαβόμενοι εἴλον καὶ τοῖς ὀδοῦσιν ἐσπάρατον καὶ ξύλοις ἐπαιον καὶ λίθοις ἐβαλλον καὶ μακρὰν τῆς πόλεως ἀπερρίπτουν, ὅτε καὶ τὸν δάκτυλον ὀδοῦσιν ἔκοψαν. Ἀλλ' αὐτὸς παρὰ τοῦ σωτήρος καὶ διδασκάλου ἄρτιος καὶ ὑγιῆς ἀπὸ τῶν πληγῶν ἐφάνη, ἐκείθεν τε ἀναστὰς ἤμειψε πλείστας πόλεις, τὴν τε Νεοκαισάρειαν, τὰ Σαμόσατα, Ἀλανούς, Ἀβασγούς, Ζηκούς, Βοσπορηνοῦς, Χερσονήτας * εἶτα διαπλεύσας πρὸς τὸ Βυζάντιον καὶ τὸν Στάχον ἐπίσκοπον χειροτονήσας καὶ τὰς λοιπὰς χώρας διελθὼν πρὸς τὸν περιφανῆ Πελοπόννησον ἔρχεται. (...)”

¹⁷ Peter Schaff (coord.), *Ante-Nicene Fathers*, T&T Clark, Edinburgh, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1885, Vol. 5, p. 603: „The fourth Gospel is that of John, one of the disciples. When his fellow-disciples and bishops entreated him, he said, „Fast ye now with me for the space of three days, and let us recount to each other whatever may be revealed to each of us.” On the same night it was revealed to Andrew, one of the apostles, that John should narrate all things

Constituțiile Apostolice (compilație, cca. sec. IV, cu anumite părți mai timpurii) conțin slujba hirotoniei (cartea VIII, V), în diverse manuscrise (coptic, manuscrisul de la Oxford, altele). Celelalte manuscrise, afară de cel de la Oxford, conțin variante mai lungi, cuprinzând cuvintele sau rugăciunile episcopului care hirotonește și explicații privitoare la desfășurarea slujbei. După o astfel de explicație referitoare la ritual,¹⁸ se arată că respectiva tradiție vine de la Apostolul Andrei, păstrând chiar cuvintele cum le rostea apostolul atunci când el hirotonea episcopi: „Eu, Andrei, fratele lui Petru, am zis.”¹⁹ Editorul, James Donaldson, arată că unul dintre manuscrise are și următoarea notă: „Andrei, fratele lui Petru, a predicat Evanghelia la Sciți, Sogdiani, Traci, care pentru propovăduirea lui Hristos este încununat cu martiriul pe cruce de către proconsulul Ægæa, și îngropat în Patræ. După aceea, el [trupul său] a fost mutat în Constantinopol de către împăratul Constantin.”²⁰

Doctrina siriacă a apostolilor arată că Sf. Ap. Andrei a predicat în regiunile pontice recunoscute de toată tradiția (Niceea și Nicomedia, Bithynia, Galatia Interioară). Interesant este că pentru misiunea în *Tracia*

in his own name as they called them to mind. And hence, although different points are taught us in the several books of the Gospels, there is no difference as regards the faith of believers, inasmuch as in all of them all things are related under one imperial Spirit, which concern the Lord's nativity, His passion, His resurrection. His conversation with His disciples, and His twofold advent,—the first in the humiliation of rejection, which is now past, and the second in the glory of royal power, which is yet in the future. What marvel is it, then, that John brings forward these several things so constantly in his epistles also, saying in his own person, „What we have seen with our eyes, and heard with our ears, and our hands have handled, that have we written.” For thus he professes himself to be not only the eye-witness, but also the hearer; and besides that, the historian of all the wondrous facts concerning the Lord in their order.”

¹⁸ Peter Schaff (coord.), *Ante-Nicene Fathers*, T&T Clark, Edinburgh, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1885, Vol. 7, p. 483; „let him that is ordained salute they Church, saying, The grace of our Lord Jesus Christ, the love of God and the Father, and the fellowship of the Holy Ghost, be with you all; and let them all answer, And with Thy Spirit. And after these words let him speak to the people the words of exhortation; and when he has ended his word of doctrine.”

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*: „Andrew the brother of Peter preaches the Gospel to the Scythians, Sogdiani, and Thracians, who on account of preaching Christ is crowned with the martyrdom of the cross by Ægæa the proconsul, and was buried in Patræ. Afterwards he was removed to Constantinople by the Emperor Constantine.”

și regiunile *dunărene* este menționat Sf. Luca: „7. Niceea și Nicomedia, și toată țara Bithyniei, și Galatia interioară / *Gothia*, și regiunile din jurul ei, au primit sfințirea preoțească de la Andrei, fratele lui Simon Chefa, fiind el însuși îndrumător și stăpân în Biserica pe care a clădit-o acolo, precum și preot, iconomisind acolo. 8. Bizanțul, și toată țara *Traciei*, iar în părțile din jurul ei până la marele fluviu (notă: *Dunărea*), hotarul dinspre barbari, a primit sfințirea apostolică de la apostolul Luca, iconomisind în scaunul de stăpân și îndrumător pe care l-a deținut acolo.”²¹

Lectura lui Cureton (dar și a lui Lipsius), oferită de manuscrisul A, citată și de Acad. Pr. Prof. Em. Popescu,²² are *Gothia* în loc de Galatia Interioară, între țările din sorțul Sf. Andrei. B. P. Pratten (în *Ante-Nicene Fathers*), deși urmează manuscrisul C, menționează, în notă, lectura manuscrisul A.²³

Deși de la punctul 8 este notată misiunea lui Luca în *Tracia* și în regiunea *Dunării*, este foarte posibil ca acest paragraf să trebuiască înțeles ca aparținând inițial tot de 7, continuând regiunile misiunii apostolului Andrei. Este mai puțin probabil să îl vedem pe Sf. Luca în respectiva regiune, dar reținem totuși că și acest paragraf subliniază că *Tracia* și regiunea *Dunării inferioare* au fost evanghelizate de apostoli.

²¹ Peter Schaff (coord.), *Ante-Nicene Fathers*, T&T Clark, Edinburgh, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1885, Vol. 8, p. 671: „7. *Niceea*, and *Nicomedia*, and all the country of *Bithynia*, and of *Inner Galatia* / *Gothia*, and of the regions round about it, received the apostles' ordination to the priesthood from Andrew, the brother of Simon Cephas, who was himself Guide and Ruler in the church which he had built there, and was priest and ministered there. 8. *Byzantium*, and all the country of *Thrace*, and of the parts about it as far as the great river ([note:] C. has the *Danube*), the boundary which separates from the barbarians, received the apostles' ordination to the priesthood from Luke the apostle, who himself built a church there, and ministered there in his office of Ruler and Guide which he held there.”

²² E. Popescu, op. cit., p. 76. Citează: W. Cureton, *Ancient Syriac Documents*, London, 1864, p. 34; R. A. Lipsius, *Die apokryphen Apostelgeschichten*, Braunschweig, 1883, I, p. 604; D. M. Pippidi, op. cit., p. 489.

²³ Peter Schaff (coord.), *Ante-Nicene Fathers*, T&T Clark, Edinburgh, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1885, Vol. 8, p. 671: „The reading of C. The ms. A. gives what Cureton transcribes as *Gothia*, which is almost the same as the word rendered „Inner.” Possibly this explains the origin of the reading of A. „Galatia” was perhaps accidentally omitted.—Tr.”